

Разумът и философията

ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ИСЛЯМА

Осман Нури ТОПБАШ

МУСЮЛМАНСКО ИЗПОВЕДАНИЕ
Главно мюфтийство

© Разумът и философията през погледа на исляма

© Осман Нури Топбаш, автор
Давуд Сюлейманов Алиев, преводач
Басри Зилябид, редактор

© Главно мюфтийство, 2017 / 1438 по хиджра
Всички права на български език запазени.
1000 София, ул . „Братя Миладинови” №27
Тел.: 02/981 60 01 Факс: 02/980 30 58
www.grandmufti.bg

ISBN: 978-605-302-278-7

Цитатите от Свещения Коран са от изданието
Теофанов, Цветан. Превод на Свещения Коран. С.,
1999.

Разумът и философията

ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ИСЛЯМА

Осман Нури ТОПБАШ

МЮСЮЛМАНСКО ИЗПОВЕДАНИЕ
Главно мюфтийство

В Свещения Коран се повелява:

„И нима не размишляват над Корана или сърцата им са под ключ?“

(Сура Мухаммед, 47:24)

„И дадохме в този Коран всякакви примери на хората, за да се поучат.“ (Сура ез-Зумер, 39:27)

„И вече разяснихме за хората всякакви примери в този Коран. Но най-много от всичко друго човек оспорва.“ (Сура ел-Кехф, 18:54)

В хадиса се известява:

„Разумният полага усилия за отвъдния живот чрез овладяване и равностетка на душата си (нефс); докато глупецът се подчинява на преходните страсти на душата (нефс) и въпреки това се надява на (добрината от) Аллах.“

(Тирмизи, Къямет, 25/2459)

Според преданието Абдуллах бин Месуд (р.а.) е казал:

„Който търси познание, нека размишлява над значението на Свещения Коран, нека се съсредоточи върху неговото тълкуване и правилно четене! Защото в него е събрано познанието на отминалите и идните поколения.“ (Хейсеми, VII, 165; Бейхаки, Шуаб, II, 331)

Ша‘би (рахметуллахи алейх) казва:

„Ако следвате аналозиите¹ на разум, който не е отдаден на откровението (вахий), ще приемете забраненото за позволено, и позволеното за забранено.“ (Дарими, Мукаддиме 22/198)

Ибн-и Сирин (рахметуллахи алейх) казва:

„Първият, използвал аналогията (на разум отричащ откровението /

-
1. Аналогия тук се използва в смисъл на метод за познание, когнитивният процес по пренасяне на информация за един конкретен субект по отношение на друг.

вахий/) е Иблис. Именно този разум (останал извън откровението /вахий/) е достигнал до аналогии и сравнения, подбудили хората да почитат слънцето и луната.“ (Дарими, Мукаддима 22/196)

Мевляна Джелиледдин Руми
(рахметуллахи алейх) казва:

„Човече! Съживи се с размисъла (тефекюр)... Ако твоят размисъл е роза (ако е в смисъла и съдържанието на Корана и Сунната на Пророка), ти ще си в розова градина. Ако размисълът ти е трън (подчинен на страстите на душата), ти си „дърво за огъня“!“

„Докато тази душа е в това тяло, аз служа на Свещения Коран; и съм пръст от пътя на Пророка Мухаммед (салляллаху алейхи ве селлем)... Ако някой преразкаже от думите ми слово противоречиво на това, ще съм обезпокоен и от този човек и от изреченото ...“

Предговор

Безкрайна възхвала на Всевишният Аллах, Който ни сътвори от нищото, удостои ни с честта да бъдем най-превъзходните създания, а именно хора! Дари ни с вяра, Свещения Коран и безброй изключителни блага, които сме безсилни да изброим!

Нека бъде безкраен поздрав (Саляту селям) над всички пророци и последният от тях Хазрети Мухаммед Мустафа (с.а.в.), превърнали се в средство, за спасението на човечеството от тъмнините на невежеството и неверието, и удостояването му с вечно благоденствие. Поздрав над неговите близки и Сподвижници.

Всевишният Аллах е създал човека в най-превъзходен образ като едно от доказателствата за Своето величие и могъщество и го е удостоил с възвишени блага като разум, духовност, възприятие и съвест, за да може чрез тях човека да осъзнае, че същността на земния свят е място за изпитание и да постигне вечното щастие. Тези блага са

„необходими“, но „недостатъчни“ за достигне до истинското познание, затова Всевишният Аллах е изпратил на човечеството **пророците и книгите**, придавайки съвършена завършеност на Своята благодат. За да не бъде лишен никой от тази благодат, като проявление на безкрайността на Своята милост, още с първият човек Всевишният Аллах е поставил началото на пророците.

Освен това, Всевишният Аллах е известявал повелите и забраните, засягащи социалния живот в съответствие с напредъка и развитието на човечеството през вековете и въпреки това принципите на вярата (*иман*) не са претърпели промяна.

Тази благодат е получила завършеност с низпославането на **Свещения Коран**, изпълнен със съдържание, което да отговори на всяка нужда, която би могла да се появи до края на съществуването на човешкия род. Това благо е едно от чудните проявления на милостта на Всевишния Аллах към хората, което ще продължи да съществува до Деня на възкресението.

В отличие от останалите творения, Всевишния Аллах е създал хората и джиновете с цел да бъдат подложени на Аллаховото изпитание и да се прояви кои от тях ще вършат добрини и кои - злини. Поради това Аллах им е отредил качества, определящи склонността им и към добро и към

зло. Така е създал и всички останали творения - с качества, които да улеснят постигането на целта: хората и джиновете да бъдат удостоени с божествената истина и да служат на Аллах (*ибадет*).

Следователно, причината за съществуването на Вселената може да се опише по следния начин: достигане до съвършена вяра (според степента на възприятие на хората и джиновете) в съществуването, единството и величието на Създателя и Неговото прославяне чрез служене (*ибадет*).

Изпращането на Аллаховата помощ доказва, че за осъществяването на тази цел е необходимо качествата присъщи на хората и джиновете да бъдат усъвършенствани и подкрепени с известията на пророците.

Както окото се нуждае от светлина, за да вижда; така и разума и сърцето се нуждаят от сиянието на **Свещения Коран** и примера на неговото практическо приложение в живота - **Сунната на Пророка**, за да се задълбочат в размисъл (*тефекюр*) и да достигнат до Аллаховите истини. Защото човешкият разум е създаден така, че може да достигне до истината и добродетелта, единствено следвайки светлината на Свещения Коран и Сунната на Пророка. Ако Свещения Коран и Сунната на Пророка не бяха открили хоризонта на раз-

мисъл за човека, неговият разум нямаше да може да разкрие и изрази много от истините в света.

Историята свидетелства, че нито създателите нито последователите на философските течения свеждащи съдържанието на щастието само до земните преживявания, са успели в действителност да постигнат това щастие. Защото и философът е човешко същество и не може да знае истината за всички създания по-добре от техния Създател. За разлика от тях, Пророците и тези, които вървят по следите им (приближените раби на Аллах) са удостоени с Аллаховото потвърждение. Те представят на човечеството „рецепти“ за постигане на щастието, както в земния, така и в отвъдния свят и след смъртта си продължават да живеят в сърцата на хората.

В нито една епоха човечеството не е било лишено от Аллаховото известие и пророческото благовъзпитание. Според преданията човешкият род е продължил своето съществуване чрез напътствията на приблизително 124 хиляди пророка и накрая е бил удостоен с последната религия, низпослана от Аллах – ислям, която по най-адекватния начин отговаря на нуждите в променящите се условия. Всевишният Аллах е надграждал исляма последователно в продължение на 23 годишния пророчески живот на Пратеника на Аллах (с.а.в.)

и така е изпълнил Своята благодат към хората, одобрявайки го за тяхна религия.

Вярата в Аллах (*ислям*) отразява най-съвършеното виждане и разбиране за света. За да се приеме, че една система има цялостно, завършено виждане за света, тя трябва да съдържа отговор на всеки въпрос, който може да възникне в съзнанието; тези отговори трябва да са логически свързани, в синхрон и да не си противоречат.

Тези характеристики в пълнота се съдържат само във **виждането на исляма за света**.

Ислямът е въвел виждане за света и система от норми на поведение, обхващащи всички сфери на живота. Той е систематизирал отношенията, които възникват между хората, между човека и вселената и най-важните, а именно отношенията със Създателя, подчинявайки ги на най-съвършените принципи, регулирайки и най-малките детайли, без да остави празнота в нито една сфера. Тези качества го превръщат в своеобразна „инструкция за приложение“.

За разлика от това създадените от човека „виждания“ и системи са изпълнение с противоречия и слабости, лесно оборими и доказали своята ненадежност.

Когато разума на мислителя не успява да открие отговор на въпросите, които търси в едно поле, естествено се насочва в търсене към други. Ала когато човек подхожда с предубеждение спрямо исляма, се лишава от възможността да види къде се намира това, което търси и да се насочи към него.

Причината **виждането на исляма за живота** да бъде пренебрегвано е липсата на адекватна информация за истинска му същност. Поради това много от хората следват виждания, които са едновременно оскъдни и изостанали, незадоволителни за техните търсения. Ако опишем това положение нагледно, то е като възхищението на хора, които никога не са виждали сиянието на слънцето, пред мъждукащата светлина на свещта.

Множеството въпроси на студенти и изследователи, изучаващи исляма относно виждането на религията за **разума и философията**, които постъпват при нас ни мотивираха да обобщим отговорите в този скромен труд, при изготвянето, на който се възползвахме от творбите на различни учени, сред които **Имам Газали, Имам Раббани** и др.

Нека Всевишният Аллах не лишава сърцата ни от благодатта на великата Книга! Нека не се отделяме от сияйната диря на пророците и

техните духовни наследници - учените и проицателните хора! Нека разберем вярата в Аллах подобаващо и живеем според нея и така да се превърнем в раби, спечелили задоволството на Аллах!

Амин!..¹

Осман Нури ТОПБАШ
Декември 2013
Истанбул

-
1. Изказвам благодарност на М. Акиф Гюнай за усилията, които положи в изготвянето на тази книга, и моля Всевишния Аллах да превърне неговите усилия в нестихваща милостиня (садака-и джарие).

Разумът и философията през погледа на ИСЛЯМА

„Какво е мястото на философията в исляма? До къде може да достигне „разума“, който според философията е най-важното средство за достигане до познанието? Способна ли е „везната“ на разума да претегли всички истини? Как да продължим напред, когато разумът достигне предела си и остане безсилен?“ Тези въпроси вълнуват човечеството от миналото до наши дни.

Преди всичко трябва да отбележим, че философията се опира само на разума. А ислямът се уповава на разума (в неговите естествени граници), на Свещения Коран и на Сунната на Пророка.

Между системата на размисъл, осланяща се на истините известни от Създателя на Вселената, притежаващ безкрайно познание от една страна и философията, опираща се на ограничения човешки разум, в следствие от което съдържаща

слабости и вътрешни противоречия от друга има известно сходството от гледна точка на предмет и цел. Разликата обаче е ясно изразена и се състои в метода, средствата, силата на размисъл и представата.

Популярният израз „Ислямска философия“ обобщава възгледите и убежденията на мислителите, работили в сферата на размисъла (*тефеккюр*) в исляма или отдали се на философията в своя размисъл (*тефеккюр*). Изразът „Ислямска философия“ се използва и в смисъл на абстрактните истини в религията. Това в никакъв случай не бива да се разбира в смисъл, че в исляма може да има философски възгледи или школи.

В известна степен ислямът също е основан на рационализма. Ислямът отдава голямо значение на **разума**, например той е едно от двете условия за носене на отговорност пред Аллах. Първото условие е достигане на определена възраст (зрялост), второто е наличие на разум, тоест развити умствени способности, които да позволят на човек да различава позволеното от забраненото; греха от добродетелта, наказанието от наградата; правилното от погрешното. Затова според исляма, невръстните деца и хората лишени или загубили разсъдък си (невменяемите) не носят отговорност за своите деяния.

Значението, което ислямът отдава на разума се проявява и в насърчаването на вярващите към **размисъл** над същността на живота и Вселената и мъдростите съдържащи се в Аллаховите известия. Това е постижимо единствено чрез обективността на **здравия разум**, предпазен от влиянието на предубедеността.

Наред с това обаче ислямът приема, че способностите на разума за осъзнаване на познанието не са неограничени, защото Всевишният Аллах не е отредил безгранични способности на нито едно създание.

Възможностите, които с Аллаховата милост са дарени на създания са в определени граници и разумът предоставя на своя притежател ограничена възможност за достигане до познанието. От друга страна, истината и познанието, които се съдържат в живота и Вселената са безгранични и не са ограничени с разума и възприятията на хората. Това означава, че разумът е „**нужен**“, но „**безсилен**“, за да осъзнае цялото познание.

Това е причината **вярата (иман)** да се **осъществява с устно засвидетелстване и потвърждение чрез сърцето, (а не чрез разума)**. Дори само от този принцип в исляма можем да достигнем до извода, че желаната цел не може да бъде постигната само чрез разума. Когато той стигне до

предела си и остане безсилен започва дейността на сърцето, тоест целта достигаме чрез упование и смирение.

Колкото и да е високо нивото на развитие на човешкия разум, истината и познанието, които могат да се постигнат с него са „минимални“ пред необятното познание на нашия Създател.

В айета се повелява:

„... Обгръща нашият Господ със знание всяко нещо...“ (Сура ел-Араф, 7:89)

Човешкото знание е в неведение дори относно това, което ще го сполети в утрешния ден!..

От тази гледна точка разумът ще е изпълнил целта на своето съществуване, когато бъде използван в посоката, очертана от божествените известия на Създателя, Който го е сътворил.

Капка от океана...

Никой не може да познава мислите и чувства-та на едно същество по-добре от Твореца, Който го е създал. По същия начин е невъзможно човекът, който също е сътворен, да достигне до съвършено-то познание за всички божествени истини, които се крият в творенията и събитията. Защото позна-нието на Създателя и познанието на създанието не могат да бъдат равни. Човешкото познание е само капка от безграничната водна шир на океана.

Човешкото възприятие не може да осъзнае подобаващо Всевишния Аллах, Създателя на Все-лената. Защото пътя на човешкото знание преми-нава през петте сетива, разума и сърцето. Способ-ността на всеки един от тези органи за възприятие е ограничена. Осъзнаването на Аллах, Който е „Вечния“ (*ел-Баки*) с ограничените преходни сред-ства е непостижимо. Възприятие чрез ограниче-ни средства може да бъде осъществено само в

ограничена степен. Тоест можем да вземем само толкова вода от океана, колкото е вместимостта на нашата делва.

Тази истина е описана в следният хадис:

„(По време на пътуването, в което Хъзър /а.с./ показал на Муса /а.с./ странни и мъдри случки), едно врабче дошло и кацнало на кораба, на който се качили. Врабчето взело от морето вода в клюна си. Хъзър /а.с./ показал това на Муса /а.с./ и казал:

«—Пред познанието на Всевишният Аллах, твоето, моето и знанието на всички творения е колкото водата в клюна на тази птичка.» (Бухари, Тефсир, 18/2-4)

Аллаховите тайни, пред които разумът остава безсилен

Много от Аллаховите истини не могат да бъдат осъзнати в пълнота от човешкия разум, затова ислямът повелява „вярата в неведомото“.

Едно от най-силните доказателства за това са твърденията и споровете относно **„същността на духа (рух)“**. Известно е, че от векове философите полагат неимоверни усилия, за да разберат същността на духа. Тези опити и досега остават неуспешни. Засега изследователите се задоволяват с това да приемат съществуването му, изхождайки от проявленията му върху поведението на човека.

Векове наред духът е бил предмет на философски спорове, по-късно се обособява отделна наука изследваща същността на духа - „психологията“. Тя предварително приема („априори“) съществуването на духа и се насочва към изследването на

явленията произтичащи от него, както и взаимовръзката между тях и физическите създания.

Това показва, че дори философите са принудени да приемат, че способността на разума е ограничена. Днес усилията на психолозите са насочени основно към изследване на причините и резултатите на явленията, свързани с душата (психиката). Векове назад в Свещения Коран е известно, че същността на духа ще остане неизвестна и че човекът разполага с много малка част това от знание.

„И те питат за духа. Кажете: “Духът е от делото на моя Господ и ви е дадено само малко от знанието.” (Сура ел-Исра, 17:85)

Тоест Свещеният Коран предшества човешкото познание, за науката остава само да го следва и потвърждава неговата истинност. Тази сфера на изследвания е типичен пример затова, че резултатът от научните проучвания е недостатъчен. Това показва, че в крайна сметка няма друг път, освен приемане на истините, известни от Свещения Коран.

Това в още по-голяма степен важи по отношение на достигане до истината за същността на Всевишния Аллах. Това е познание извън пределите на човешкия разум. Пратеника на Аллах (с.а.в.) е известил следното:

Божествените тайни, пред които разумът остава безсилен

„Размишлявайте върху създаденото от Всевишния Аллах и Неговите блага, но не размишлявайте над Същността Му! Защото вие не можете да я осъзнате (подобавашо).” (Виж Дейлеми, II, 56; Хейсеми, I, 81; Бейхаки, Шуаб, I, 136)

Ибн Араби (п. 1240 г.) е казал:

„До каквато и мисъл (идея) да достигнеш относно Същността на Всевишния Аллах, знай, че Той е отвъд нея.“

В заключение при осъзнаването на Същността на Всевишния Аллах, подобно на осъзнаването на духа, следва да се тръгне от проявленията на Неговите качества и Той да се приеме като неопровержим по начало („априори“).

Ислямът споделя разбирането за това, че споровете по теми, представляващи част от Аллаховите тайни и надхвърлящи пределите на човешкия разум следва да се избягват, вместо това вярващият следва да прояви смирение пред Аллаховите повели. Думата „ислям“ произлиза от корена „се-ли-ме“ и означава смирение пред Аллах. Защото вярата (*иман*) изисква приемането на някои истини, които са отвъд разума и не могат да бъдат премерени с неговата „везна“.

Както е известно в Сура „ел-Кехф“ (18:66-82 ајети), когато Муса (а.с.) отишъл при Хъзър (а.с.),

за да усвои знание за неведомото (*илм-и ледюн*), станал свидетел на такива тайнствени проявления отвъд човешкия разум, че изпаднал в изумление. Хъзър (а.с.) бил натоварен от Всевишният Аллах да извърши тези дела, а Муса (а.с.) както е известно е бил един от големите пророци, известявали законите на Аллах. Но от гледна точка на разума на външен вид действията на Хъзър противоречали на законите на Аллах. Муса (а.с.) бил изправен пред потресаваща загадка и не намирайки разумно обяснение на случващото се – възразил.

Още в самото начало на тяхната среща Хъзър (а.с.) съобщил на Муса (а.с.), че той не ще може да изтърпи онова, за което няма знание. Със своите думи той посочил, че тези които остават в пределите на човешкия разум, не могат да бъдат посветени в мъдростта. Средството за напредване по този път са „крилете“ на смирението.

Когато по-късно Хъзър (а.с.) разяснил мъдростта в преживените случки, Муса (а.с.) осъзнал, че съществува реалност, за осъзнаването, на която разумът не е достатъчен.

По повод на тази случка Бухари предава следния хадис:

„Аллах да се смиле над сина на Имран – Муса! Ако бе изтърпял, Хъзър щеше да го научи на още мъдрости.“ (Бухари, Енбия, 27; Ахмед бин Ханбел, V, 118)

Според исляма съществува знание, което принадлежи само на Всевишният Аллах и Той го известява комуто пожелае. Неведомото не може да бъде премерено с „взната“ на разума, то следва да се приеме с вяра и смирение.

Търсенето на истината е необходимост на здравия разум и е осъществимо чрез смирение пред Аллаховите известия. Това е разликата в разбирането за разума в исляма и рационализма като философска школа. Рационализмът приема, че разумът е безграничен в търсенето на истината. А ислямът е обективна система, оценяваща разума в неговите естествени и реални граници.

Прецизната везна...

Както способностите на окото да вижда и на ухото да чува са ограничени, така и способността на разума да осъзнава и разбира е в определени граници. Съществуват безброй невидими за окото създания, намиращи се отвъд възприятието на зрението. Много звуци остават недоловими за човешкото ухо, защото се намират на честоти извън обсега на слуха ни. Подобно на това съществуват много неща, които остават неразбрани, защото са извън възприятието на разума. Разумът е безсилен да осъзнае тази реалност подобаващо.

Приеман за основател на философия на историята, големият учен и социолог **Ибн Халдун** казва следното:

„Разумът е надеждна везна, ала с нея не можете да премерите истините за Всевишния Аллах, отвъдния свят (ахирет) и пророчеството. Това са напразни усилия, които наподобяват

желанието на човек да премери планините със златарска везна с мисълта „че е прецизна!“ Няма съмнение, че везната е надежден измерителен уред, ала и нейният капацитет си има своите граници. По същия начин и разумът има своя предел на «познание, откриване и възприятие», отвъд който не може да направи и крачка.»²

Тоест разумът има пределна граница, отвъд която е безумие или заблуждение. Колкото и съвършен да е един електрически уред произведен за употреба при напрежение от 220 волта, ако се опитате да го включите към мрежа с волтаж от 2500 волта, той мигновено ще експлодира.

---

2. Ибн Халдун, *Мукаддима*, стр. 473.

Лек за спокойствие: Доволство и Старание

Като израз на мъдростта на Аллаховото изпитание този преходен живот веднъж става „сцена“ на проявления на мъка, друг път - на милост и благодат. Истинското умение е да използваме волята си в съответствие с Аллаховото доволство, превръщайки проявленията на мъка и благодат в полза. **Пратеника на Аллах** (с.а.в.) е обяснил това по следния начин:

„Положението на вярващия наистина заслужава възхищение. Защото всяко негово състояние е средство за постигане на добро. Такова качество е присъщо единствено за вярващия: Когато се радва е благодарен; това е добро за него. Когато го сполети беда, търпи; и това за него е добро.“ (Муслим, Зюхд, 64)

Следователно състоянието на „**ДОВОЛСТВО**“ (ръза), което трябва да проявим пред предпопре-

делението на нашия Създател е първото условие за постигане на спокойствие и благополучие в човешкия живот.

Второто е независимо от тежестта на житейските условия, които ни обграждат, да се стараем да поправим недостатъците.

Това означава, че в живота и събитията съществуват обстоятелства, които се формират в рамките на човешката воля и усилия. Полагането на усилия, старанието е израз на това, че човек **„притежава воля“**. Приемане на противното, тоест че негативните неща в живота не могат да се променят и поправят, би довело човек до отчаяние и безнадеждност. Резултатът от подобен песимизъм е липса на развитие и застой. Тоест думите: „Какво да направя, такава ми била съдбата!“ пораждат слабост и загуба на воля.

Когато се замислим за възвишените качества отредени на човека, ясно се разбира, че този подход и нагласа са лишени от смисъл. Така например **„фатализъмът“** не е нищо друго освен изкривено разбиране за съдбата.

Според исляма, част от съдбата не е абсолютна и в този смисъл подлежи на промяна. Тя се формира според проявленията на човешката воля. Това означава, че някои обстоятелства биват сътворени в резултат от желанието на раба. Значението

на израза споменат в основите на вярата (*Аменту*) „доброто и злото е от Аллах“, **не** означава че всичко е отредено по абсолютен начин от Аллах и не може да бъде променено. Правилното тълкуване е, че волята на Всевишният Аллах присъства във всичко, което се случва. Нищо не може да се осъществи без Неговото знание и воля.

Когато едно събитие се случва първо по волята на Всевишния Аллах, и вследствие или в допълнение на действието на раба, то това е „**абсолютна съдба**“. Казано с други думи това са нещата, които не зависят от човека като раждане, смърт, раса, продължителност на живота и т.н. Тези особености не се променят. Те не са повод за награда или наказание в отвъдния свят (*ахирет*), а само основа за определяне степента на отговорност на раба в отвъдния свят.

Заедно с това Всевишният Аллах е оставил на хората известна свобода на действие, като ги е дарил с частично свободна воля. Свободният избор на раба се осъществява с позволението на Аллах и се нарича „**съдба, подлежаща на промяна**“. Съществуването на това поле на отговорност е причина Пратеника на Аллах (с.а.в.) да завещае на човечеството да полага усилия, да се старее да поправи негативните неща в живота.

Ако един баща заведе своето дете в магазин за играчки и с бащина нежност му обясни и покаже кои са полезни и кои вредни, след което остави избора на играчка на детето:

„—Можеш да вземеш, която играчка пожелаеш.“

В случай че детето избере вредна играчка, бащата може да не я заплати и да остави избора на детето без резултат. Или в изпълнение на обещанието си да каже:

„—Вземи играчката и се срещни с вредата, за която те предупредих!“

Земният свят прилича на „магазина за играчки“ от примера. А ние сме като детето. Чрез пророците и книгите Всевишният Аллах ни изпраща Своята помощ като (Аллах да опази от уподобяване) предупреждението на загрижения баща.

Тъй като абсолютната воля принадлежи на Всевишния Аллах, чрез Своето пречисто качество „ел-Халик“ (Твореца; Сътворителя) Той сътворява действието на раба. В нашият пример това е като заплащането на стойността на играчката в изпълнение на желанието на детето; или както понякога се случва, въпреки желанието и усилията си не можем да осъществим исканото.

Както разяснихме по-рано, тези обстоятелства са вследствие от това, че хората са сътворени, за да бъдат изпитани.

Това което човек следва да направи е да повери волята си на волята на Всевишния Аллах; да се старае желанията и намеренията му да са в съответствие с Аллаховото доволство. Защото както се споменава в айета:

„... Но може да мразите нещо, а то да е добро за вас, и може да обичате нещо, а то да е зло за вас. Аллах знае, вие не знаете.“ (Сура ел-Бакара, 2:216)

Едно от проявленията на милостта и благодарността на Всевишният Аллах към човека са сънищата. Те са своеобразен пътеводител на съзнанието към метафизичната същност на живота. На сън се случват неща, които са невъзможни в реалния свят. Това ни дава възможност да осъзнаем по-лесно достоверността на известията в исляма за положението в отвъдния свят (*ахирет*).

Пророците са изпратени на хората като напътствие. Те се позовават на Аллаховото откровение (*вахий*) и се потвърждават взаимно.

За разлика от тях много от философските школи не само, че не се потвърждават взаимно,

но и се опровергават и взаимно отричат. Думите на **Паскал**, който след като осъзнава безсилието на разума, се насочва към мистичното търсене описват безсилието на философските търсения по следния начин:

„Философията поставя хипотетични, относителни (субективни) възгледи. Например това, което от тази страна на Пиренеите наричат правилно, от другата страна се счита за грешка. От тази страна на реката формираща границата - онзи, който погубва човешки живот е злодей, а от другата страна – герой.“

За какво служи разума, след като кораба напусне пристанището?

Разбира се не може да се твърди, че всичко, което е плод на философския разум е погрешно. Защото и философите достигат до някои истини относно Вселената и живота в степента на своите разсъждения и наблюдения.

Така например **Декарт**, приеман за основоположник на съвременната философия и математика, изхождайки от „доказателството за съществуване“ достига до съждението, че откровението трябва да бъде прието за основен източник на истината. В своето произведение „Метафизически размишления“ (известно също като „Размишления за първата философия“) Декарт пише:

„Създателят е Съвършен и Пречист. Той е Непогрешим, не Се заблуждава и не заблуждава. Следователно и Неговото знание е правилно и съвършено. Създателят е Съвършен и затова не

За какво служи разума, след като кораба напусне пристанището?

попада в заблуда, следователно знанието Му е правилно, След като не заблуждава, тогава известното от Него е вярно. След като повелява: Аз създадох Вселената, то несъмнено я е създал. В заключение, източника на достоверното знание е истинното знание на Създателя.“

Сходен е и следният възглед на **Паскал**:

„Повикът идващ от дълбините на нашето битие ни известява, че сме безсмъртни. Това е проявлението на повика за напътствие на Създателя.“

Разума поражда необходимостта от приемането на съществуването на Всевишния Аллах. Нерядко обаче „предубежденията“ не позволяват да бъде опозната достатъчно вярата. Както казва известният турски поет и мислител **Неджип Фазъл**:

„Тъкмо, когато си стигнал до брега на вярата, изпускаш последния кораб, само защото не успяваш да направиш още една крачка.“

Каква полза от разум, който довежда човека до „прага на вечното спасение“, но не му позволява да го прекрачи?..

„Философията е „институция“ създадена от разума, с цел да покаже неговата хегемония... Тази „институция“ служи не за намиране

на истината, а за поправяне на погрешното... Във философията всяка школа казва истината, показвайки слабостите и грешките на другите школи.“³

Бедиуззаман посочва, че не бива да се отхвърлят произведенията, плод на философски размишления, които са в съответствие със Свещения Коран и, че следва да бъде разграничена истината от заблудата:

„...Нашият укор не е към философията като цяло, а към злонамерената част от нея. Защото онази част от нея, която служи в полза на социалния живот на човечеството, морала и етиката, която спомага за усъвършенстване на човешката личност и изкуството, е в хармония със Свещения Коран. Може би дори служи за утвърждаване на мъдростта му, и не може да го оспори... (Виж Аса-и Муса, стр. 4)

От друга страна според вярването на *Ехли Сюннет* разумът е достатъчен единствено за да осъзнае съществуването на Аллах, ала е недостатъчен, за да разбере истината за съвършените качества, присъщи на Аллах, Който е Единствен, Всевишен (ел-Мутеал), пречист от всякакви

За какво служи разума, след като кораба напусне пристанището?

недостатъци и отвъд възприятията, както и за откриване на истините, които е известил.

Както чрез разума осъзнаваме неща, недоловими за сетивните органи, така и чрез известията на пророците научаваме неща, които разумът не може да възприеме.

Във тази връзка **Имам Раббани** казва следното:

„Разумът приема необходимостта от проявяване на признателност към Даряващия богатства; ала само пророците могат да ни научат как да я изразим... Слова на почит и благодарност, чиито източник не е Аллах, не са приети при Него... Често човек в желанието си да възхвалява Всевишният Аллах произнася определени слова; ала изпада в грях, защото са неподходящи. Единственият начин да се научим как правилно да благодарим на Всевишния Аллах е да следваме откровението (вахий).” (Мектубат, том. III, 23-ти Мектуб.)

Следователно разумът се нуждае от помощта на откровението (вахий). Без тази Аллахова помощ, човешкото възприятие не може да достигне до съвършенство и да се спаси от противоречията и отклоненията в погрешни посоки.

Независимо от това дали са религиозни или не, възгледите на философите следва да бъдат раз-

глеждани и анализирани през призмата на вярата. Така може да се отсее правилното от погрешното.

В този смисъл философия, която не е захранена от истинската вяра, не може да доведе човека до истината. Защото пророците не говорят от свое име, те известяват **повелите на Всевишния Аллах**. За разлика от тях, казвайки „**Според мен това е така**“, философите представят личните си възгледи.

Необходимостта от реално приложим критерий

В човешката история представата за „щастие“ и „идеално общество“ се е превърнала в утопия за много мислители и философи. Развитите от тях концепции обаче не са били приложими в реалния живот и са останали в томовете книги, събиращи прах по етажерките на библиотеките.

Така например **ел-Фараби**, философ, който е роден и израснал в религиозна среда, развива идеята за „красив град и идеално общество“ в творба носеща името „*Градът на добродетелта*“ (*ел-Мединету'л-Фадъла*). Авторът е представил идеите си за въображаем свят, които обаче са неприложими в действителния живот. Подобни са и творбите на Аристотел и „Държавата“ на Платон. Макар да съдържат интересни идеи свързани с обществото и развитието му, те са лишени от практическо приложение.

За разлика от философските школи, ислямът е завършена система от приложими на практика критерии и конкретни образци за прекрасно поведение, съдържащи се в живота на пророците. Понятия като истина-заблуда, правилно-погрешно, добро-зло са ясно дефинирани и лесно могат да бъдат приложени във всяко отношение. Въпреки това ако не бъдат подкрепени с действителни примери, вероятността да бъдат погрешно интерпретирани винаги остава.

Всевишният Аллах е извисил Своя Пратеник (с.а.в.) от най-уязвимата степен в обществото - „сирак“ до най-високата както в земните дела поверявайки му титлата „управник на държава“, така и спрямо Създателя – избирайки го за Свой „Пророк“. С примери от живота на Пророка, Всевишният Аллах посочва на човечеството обективен критерий и възвишена мяра за поведение, съответстващи на всички нива, на които един човек може да бъде.

Всевишният Аллах е низпослал Свещения Коран не в един миг или за кратък период от време, а последователно в продължение на 23 годишния пророчески живот на Своя любим Пратеник. Всеки един аят, съдържащ повеля, първо е бил прилаган лично от най-добрия пример за

подражание – Пророка (с.а.в.), като по този начин на общността е дадено живо разяснение.

Както Свещеният Коран така и съвършените примери от поведението на Пророка (с.а.в.) са конкретни образци дарени на човечеството и запазени до днес. Нито една нравствена система плод на човешкия разум не притежава съвършенството на обективния критерий на вярата.

Винаги, когато пророците, приближените раби на Аллах и онези, които ги следват са били взимани за пример и известното от тях е било прилагано на практика в живота, обществата са достигали апогея на благоденствието си. В Свещеният Коран Всевишният Аллах е посочил Пророка (с.а.в.) като прекрасен образец за подражание. В айета се повелява:

„Пратеника на Аллах е прекрасен образец за вас - за всеки, който се надява на Аллах и на Сетния ден, и често споменава Аллах.“ (Сура ел-Ахзаб, 33:21)

Хората, които са се вслушали в известията и напътствията на Пророка (с.а.в.) и са взели пример от прекрасното му поведение, са се извисили в хуманизма, добродетелта, нравствеността, мило-сърдието, състраданието и справедливостта.

Един от видните учени в областта на ислямското право **ел-Карафи** изразява това по следния начин:

„Ако сахабетата, които е възпитал бяха единственото чудо, което Пратеника на Аллах (с.а.в.) ни бе оставил, това щеше да е достатъчно доказателство за неговото пророчество.“

Защото благодарение на пророческото благодарение, с което са били удостоени, хората от неговата общност са се спасили от мрака на съдружаването и жестокостта на невежеството, превръщайки се в едни от най-ярките личности на „небосклона“ на човешката добродетел. Вярващите поколения, последвали техния път са изградили ислямската култура - предизвикваща възхищение векове наред.

В стремежа си да изрази успеха, с който Пратеника на Аллах (с.а.в.) е изпълнявал своята пророческа мисия, френският историк и мислител **Ламартин** казва:

„Ако величието на целта, нищожността на средствата и мащабността на постигнатия резултат са трите критерия за човешката гениалност, кой би дръзнал да сравни големите личности на съвременната история с Хазретти Мухаммед?.. (A. de Lamartine, L'histoire de la Turquie.)

Британският писател **Томас Карлайл** казва следното:

„Нито един от носилите корони на главите си императори, царе или крале, не е бил обичан и уважаван толкова, колкото кърпелият сам дрехите си Хазрети Мухаммед.“

Пратеника на Аллах (с.а.в.) не говорел от свое име и за себе си, той предавал и тълкувал на човечеството откровението (*вахий*). Затова е бил удостоен с Аллаховото потвърждение.

Неслучайно утопичната творба на един от известните философи Томазо Кампанела - „Градът на Слънцето“ инкорпорира много от белезите на ислямското общество в идеализирана картина на човешкото съществуване. Това е само едно от философските произведения потвърждаващи изводите, до които известните учени достигат в резултат от търсенето на идеалното човешко общество, а именно – ислямът съдържа формулата за постигане на спокойствието и благоденствието.

Ако разумът бе достатъчен...

Без съмнение Всевишният Аллах знае особеностите на творенията, които е създал по-добре от тях самите. Затова е изпратил (според преданията) 124 хиляди пророка, свещени скрижали и книги, за да улесни човечеството по пътя към истината; за да балансира слабостта и безсилието на човешкия разум в откриването на същността. Дори само това обстоятелство показва, че разумът сам по себе си не е достатъчен, за да достигне до истината и добродетелта. Ако разумът бе достатъчно средство в това отношение, Всевишният Аллах нямаше да изпрати толкова пророци и книги.

От друга страна независимо от условията, в които живее и степента на развитие, на която се намира човечество, то винаги изпитва един и същ страх от „смъртта“. Кръстосаните пътища на живота се изгубват в „хоризонтите“ на смъртта, оставяйки дълбоки страдания в душите.

Тези, които са останали далеч от откровението (*вахий*) и не са приели напътствието на пророците винаги са се опитвали със заблуждаващи обяснения да „заглушават“ и „заклучат“ в подсъзнанието неизвестността, криеща се в **„смъртта“** и **това, което се случва след нея**. Загадката на бъдещето, която не може да бъде осъзната от човешката мисъл, може да бъде разплетена само с „гласа“ на откровението (*вахий*).

Аллаховата книга, която дешифрира неизвестните на пътешествието в този преходен свят, разкрива загадките, озарява тъмнините и съдържа най-задоволителните доказателства за разума и сърцето е **Свещеният Коран**.

В много от айетите на Свещения Коран Създателят ни приканва към размисъл за мъдростите в сътворението на човека, съвършения порядък във Вселената и чудното известие – Свещената Книга. Потапянето в „атмосферата“ на размисъл на Свещения Коран е път за усъвършенстване на човешкото достойнство.

Както малкото чинарено семе, попаднало в плодородна почва придобива внушителен облик, така и разума и възприятията на сърцето, подхранени с мъдростта на Свещения Коран се подсилват и усъвършенстват. Ако не бе нестихващата благодат и величественото напътствие на Свещения

Коран, размисъла и чувствата ни щяха да останат като изсъхнало семе, лишено от плодородна почва.

Не може да има по-голямо благо за нас от това да осъзнаем, че Свещения Коран е божествен дар.

Това, което отвежда човечеството към истинско щастие и спасение са известията и напътствията на вярващите, възпитани със **Свещения Коран** и в културата на неговото живо тълкуване – **Сунната на Пророка**, достигнали до познанието благодарение на Аллаховата мъдрост.

Разумът, лишен от възпитание в светлината на Аллаховите известия, е като „див и необуздан кон“. Достигането до целта с него е невъзможно, а падането и погубването в пропастта е неизбежно. Както енергията на необуздания кон може да бъде оползотворена след като бъде опитомен и възпитан, така и разумът се нуждае от духовно възпитание с **откровението (вахий)** и **Сунната на Пророка**, за да се превърне в „здрав разум“.

Следва да знаем, че най-голямото познание не може да бъде усвоено без напътствието на избраните раби, които Аллах е удостоил с пророчеството.

Мевляна изразява това по следния начин:

„И детския разум казва: «Чети книги!» Ала детето само не може нищо да научи от книгата.

И разума на болния го кара да отиде при лекаря. Но разумът не може да го излекува.

Ако всеки празнодумец можеше сам да намери пътя към щедростта на Аллах, нима Всевишният щеше да изпрати толкова пророци?“

Пророците са най-голямото благо на Всевишния Аллах към човечеството. Използвайки само методите на философското мислене, изследване, наблюдение и духовно усъвършенстване, хората за хиляди години не биха постигнали и частица от изключителното познание за Същността и качествата на Аллах, която пророците са разкрили без да очакват никаква отплата за това.

В тази връзка **Имам Раббани** казва:

„Пророците са милост за световите. Чрез тези велики хора, Всевишният Аллах е известил нас -притежаващите малко разум - за Своята Същност и качества. А според степента на нашето възприятие ни разкрива възвишеността на тези Свои качества. Пак чрез пророците ни известява къде е Неговото доволство и недоволство, като ни дава възможност да разграничим ползите и вредите в земния и отвъдния свят. Ако нямаше пророци, човешкият разум щеше да е неспособен да осъзнае (подобаващо) съществуването на Всевишния Аллах и да разбере Неговото величие.“ (Мектубат, том III, 23-ти Мектуб.)

Щом като не може да се твърди, че с достигне пределите на разума се изчерпва и познанието, не може да бъде прекъснат и стремежа за достигане до онези истини, които започват от предела и продължават към безкрая. Този стремеж е заложен в човека. Поради това интересът към познанието продължава да вълнува, както в сферата на религиозният размисъл така и извън него. Известно е, че философските метафизични размисли съставляват грандиозни по обем произведения.

Както споменахме и по-рано, пророците, получили благодат от божествения извор са се потвърждавали взаимно. За разлика от тях философите, базиращи се само на разума, не са успели да избегнат разногласията и всеки един от тях е започвал своето дело с отхвърляне и критика към възгледите на другите. Макар голяма роля в това да играе егоизмът, истинската причина е своеобразната черта на разума – неспособността да се спаси от противоречията.

Действително познанието, до което достига разума; не може изцяло да се пречисти от съмнения, колебания, грешки, недостатъци, забрива и заблуда. Защото малко или много разумът попада под влияние на мненията, стереотипите, положителните и отрицателни внушения на външната среда. Разумът не може да се избави и от слабости

Ако разумът бе достатъчен...

като алчност, гняв и нехайство; и недостатъци като забравяне, разсеяност и пропуски. Повечето от съжденията, до които той достига, възникват „оцветени“ и „смесени“ с тези външни краски. Тоест разумът не е непогрешим и обективен източник за достигане до познанието.

Ако пътят на разума е един ...

Един типичен пример показващ безсилието на разума бил изживян в Древна Гърция. Един младеж постъпил за да учи право при известния древногръцки софист, въвел обучението по реторика в Атина – **Горгий**. Уговорката между двамата била следната: младежът трябвало да изплати половината от размера на хонорара на философа за обучението си предварително, а другата половина – под условие, че спечели първото си дело в съда. Целта на това споразумение била да докаже на практика качеството на полученото образование.

След като младежът завършил образованието си счел, че парите, които платил първоначално за своето образование са достатъчни и поискал преподавателя му да се откаже от втората половина на договорената сума. Заради тези претенции на младежа, първото му дело се състояло между него и преподавателя му.

По време на съдебното заседание ученикът заявил пред съдиите следното:

„ – И да спечеля това дело и да загубя, не би трябвало да плащам никакви пари.”

Съдията попитал какъв е аргумента за това и младежът обяснил:

„ – Ако спечеля делото не трябва да изплащам сумата съгласно решението на съда, ако загубя, не трябва да плащам съгласно споразумението между мен и ответника по делото-учителя (тоест ще съм загубил първото си дело и няма да дължа нищо към преподавателя си).”

В отговор на това философът-учител казал:

„ – И да спечеля и да загубя това дело, аз трябва да получа тези пари.”

Съдията отново попитал защо и философът пояснил:

„ – Ако спечеля делото трябва да получа парите съгласно решението на съда, ако загубя - трябва да ги получа съгласно споразумението между мен и ученика ми, затова че условието от споразумението между нас ще се е осъществило и това ще породи дълг на ученика ми към мен.”

Както е видно, твърденията и на двамата са разумни, логични и верни. Понякога разумът и

логиката сами изграждат прегради около себе си и се поставят в безизходна ситуация както в този случай. Подобно е положението, в което човек изпада, когато сам си противоречи, поставяйки табела с надпис: „Забранено окачането на табели!“, а сам пренебрегва това.

Нима е възможно разумът, който изпада в безсилие и не може да реши човешките противоречия, да осъзнае подобавашо безкрайните Аллахови истини във всичките им аспекти? Ако човек изпада в подобно състояние в земните дела, в какво положение би изпаднал, по духовните въпроси и темите свързани с отвъдното и неведомото, ако не бе подкрепата на откровението (*вахий*) ?

Разумът може да се спаси от безизходното положение ако човек осъзнае необходимостта от възпитание в „атмосферата“ на откровението (*вахий*) и прояви смирение чрез сърцето си пред истините, които надминават неговите граници.

„Символът на колебанието“ - Позитивизъм

Взгледите на философията на материализма, които отхвърлят абстрактните истини на религията се опират на „позитивизма“. Позитивизмът е философско течение, което приема, че единственото средство за достигане до познанието са петте човешки сетива.

Според идеологията на тази философия, не съществува научно знание извън емпиричното знание възприето чрез сетивните органи. Следователно, истината се състои само от емпирично доказани (чрез лабораторни изследвания) и проверени посредством петте сетива особености. За разлика от него, ислямът повелява вяра и в „неведомото“, което не може да бъде възприето чрез сетивата.

Позитивизмът се основава на няколко основни принципа, два от които взаимно си противоре-

чат. Това са **принципа на единството** (на научния метод) и **принципа на необходимата даденост**.

Принципа на единството гласи:

Особеност която е присъща за едно от създанията в природата е универсална и присъща за всичко останало във Вселената. Например ако в лабораторни условия при нормално налягане нагреем определено количество вода, тя започва да се изпарява след достигане на определена температура. Учените са обозначили тази температура на изпарение с цифрата 100 и така е създадена единица за измерване. Твърди се, че всяка вода започва да се изпарява при една и съща температура. Според позитивизма този принцип важи за всички останали физични процеси.

В лабораториите обаче, може да бъде изследвано ограничено количество вода. Въпреки, че остават безброй неизследвани количества, позитивистът обобщава: „Всяка вода започва да се изпарява при температура от 100 градуса.“ Това обаче от тяхна гледна точка е противоречие. Защото те не приемат за истина, онова което не е доказано чрез емпирични изследвания. Въпреки това, когато бъдат запитани:

„—Как твърдите това, при положение че не сте изследвали цялата вода?“

Те отговарят:

„—Тъй като изследването на цялата вода е невъзможно на практика, след като изследвахме определен брой водни проби установихме, че те са подвластни на една и съща закономерност, се опираме на „лабораторията на разума“ и обобщаваме тази истина.“

В действителност приемането на истините, разкрити от религията става по същият начин. Когато вярващите хора видят, че повелите (които могат да възприемат и осъзнаят посредством петте сетива) съответстват на разума, приемат и потвърждават, че тази рационалност се отнася и за нещата, които не могат да осъзнаят чрез разума.

Така например човек, който наблюдава сътворението на създанията, даряването им с живот чрез безкрайното могъщество на Всевишният Аллах и размишлява над това, не изпитва затруднение да осъзнае, че Той е способен да ги сътвори отново след тяхната смърт. Човек, който съзерцава как Всевишният Аллах дарява препитанието на всяко създание без да пренебрегва нито едно от тях разбира, че Той притежава и силата да потърси равносметка на всички Свои раби в отвъдния свят. Така изхождайки от истините, които се наблюдават в действителността, може да се достигне и до при-

емане на истините от реалността, която не може да бъде възприета чрез сетивата.

Позитивистите приемат този метод като естествен, когато трябва да обяснят своите твърдения, но когато вярващите се опират на същия метод, го отричат като ирационален и отхвърлят метафизичните истини. По този начин изпадат в противоречие със самите себе си.

Имам Раббани изразява противоречието, в което изпадат философите, отричащи Аллаховите истини по следния начин:

„Учудващо е как, хората пропяват цял един живот, за да усвоят в детайл логиката, която е наука за безгрешно мислене. Ала когато дойде ред за най-важната тема – качествата и делата на Всевишният Аллах, сякаш загубват съзнание, забравят за логиката и изпадат в нелепо празнословие. Това състояние може да се сравни с човек, който с години наред се е трудил над изработката на инструмент, и накрая, когато той е готов за употреба, забравя как да го ползва.“ (Мектубат, том III, 23-ти Мектуб)

Вторият основен за позитивизма принцип е този на **необходимата даденост**.

Когато позитивистите не могат да обяснят, чрез емпиричните изследвания, присъщите на

веществата характеристики и разликите между тях, ги наричат „**необходима даденост**“ и ги приемат (без да ги доказват).

Както вече споменахме, според позитивистите научното знание подлежи на доказване посредством емпирично изследване и наблюдение чрез човешките сетива, затова предварителното приемане (без изследване) на вродените особености на съществуващото е явно противоречие за тях.

Така например позитивистите се задоволяват единствено с установяване на изпарението на различните вещества, реакциите, които те показват под влияние на гравитацията или външни въздействия като факт, без да се интересуват и изследват причините за тях. Мъдростта на сътворението е извън полето на техния интерес и те не разсъждават над това. Докато ислямът разяснява всички тези особености чрез мъдростта на „Аллаховото предопределение и порядък“, съдържащи се в сътворението на всяко едно създание.

Свещеният Коран призовава всеки вярващ да чете „книгата“ на **Вселената**:

“Чети [о, Мухаммед] в името на твоя Господ, Който сътвори...” (Сура ел-Алек /Съсирекът/, 96:1) Тоест чрез наблюдение на проявленията на Аллаховите имена, качества и могъщество чрез разума и сърцето, човекът следва да осъществи преход

от произведението към Твореца, от изкуството към Създателя, от видимото към невидимото, от конкретното към абстрактното. Свещената Книга ни внушава да отправим взор към Вселената не заради нея самата, а заради нейния Създател.

Материализмът като философско направление се интересува от съществата заради самите тях. Тоест то ги наблюдава, изследва и анализира с поглед, който пренебрегва Създателя им. Вижда изкуството, но не иска да види Твореца, съзира произведението, но избягва да мисли за Създателя му. Това прави материализма непълно и лишено от цялост виждане за Вселената.

За разлика от него виждането на исляма за вселената се базира на това че, единственото абсолютно „Същество“ е Всевишният Аллах. Всички останали същества са творения (т.е. сътворени) и дължат своето съществуване на Него. Следователно и „**ЧОВЕКЪТ**“ не е абсолютно, а ограничено във възможностите и силите си същество.

Философските течения, които твърдят че могат да достигнат до абсолютната истина без да се опират на вярата и знанията, които религиите предоставят, поставят човека в центъра. Според тях той е абсолютна действителност, а всички останали създания са му подчинени и са зависими от него. Казвайки: „Земята се върти около мен“,

те своеобразно подхранват егоизма на Фараона и надменността на Немрут, влизайки в образа на порицания пример в айета:

„Не виждаш ли онзи, който взима за божество своите страсти?..“ (Сура ел-Джасийе, 45:23)
Те се стремят да покрият със „завеса“ заложените в човешката природа грешки, пропуски, безсилие, слабост и преходност и да накарат хората да забравят, че са сътворени от Аллах. Дръзвайки да припишат живота и земните блага, дарени от Всевишния Аллах, на природата и случайността, се опитват да затворят „вратата“ за служене и признателност към Аллах. Както е известно - това е най-голямата цел на явния неприятел на човечеството – сатаната (*шейтан*).

Разумът - „нож“ с две остриета

Онези, които твърдят, че разумът е с неограничени способности, следва да приемат, че разумен човек не би могъл да извърши престъпление. Щом разума е достатъчно средство за достигане до истината и мярата за добро и зло, правилно и неправилно, защо човек с разум върши престъпление? Каква е причината да върши злини? Всички правни системи приемат, че за да бъде наказан един извършител на противоправно деяние, той следва да бъде вменяем, да разбира какво върши и последиците от него, тоест да е разумен. Ако се установи, че по време на извършване на деянието, извършителят е бил в неадекватно състояние, неспособен да разсъждава, тогава деецът не се наказва.

Това означава, че в основата на наказателната отговорност е наличието на разум в извършителя. В такъв случай съжденията, че разумът е

достатъчно средство за достигане до добро са несъвместими с налагането на наказание заради лошо деяние извършено от него. Ислямът е далеч от това противоречие, защото приема, че разума е необходим, но недостатъчен и сам по себе си безсилен.

Всъщност разумът е като „нож“ с две остриета. Може да бъде средство за извършване както на добрини, така и на злини... Човекът не може да достигне до високи духовни нива без помощта на разума. В същото време, много често разума води човека към духовна и нравствена гибел.

„Засенчване“ на разума

Чрез разума, философите са достигнали до някои истини и въз основа на тях са развили системи, претендиращи за цялостност. В някои случаи тези системи са допринесли повече вреда, отколкото полза. Една от основните грешки на тези системи се състои в следното: повечето от тях обясняват човешката същност през призмата само на една избрана човешка склонност или вроденост, като и отдават много по-голямо значение, отколкото тя представлява по отношение на човешката реалност. Прилагайки метода на обобщението, всички човешки черти и цялостното поведение на човек те обясняват само с една от тези склонности или вродени човешки черти. Така сякаш човешкият живот е подчинен на една единствена вродена склонност, страст или стремеж. Това са т.нар. „монистични“ теории. Пример за подобен подход са теориите на Фройд, според които една единствена вродена в човека склонност едва ли

не определя всички аспекти от живота. Основната грешка е подхода – изводи, направени по повод на една черта да бъдат пренасяни автоматично по отношение на всичко останало, т.е. обобщаването. Това е като да гледаш микронна частичка през лупа, тя ти се струва много по голяма отколкото е в действителност и засенчва всичко останало.

В това се състои една от основните разлики между рационализма в исляма и рационализма като философско течение, който необосновано опростява големите и многостранни истини. Откривайки частицата, те я представят като цялото и за това не могат да избегнат противоречията и грешките.

За разлика от тях, рационализмът в исляма се базира на принципа на единобожието и остава верен на него. Той вижда частицата като **част от цялото**, посоката на размисъл е от цялото към детайла. На детайла се отдава толкова значение, колкото той заслужава и се оценява заедно с всички останали части. Този подход е цялостен и обединяващ, обхващащ не един детайл, а всички детайли като част от цялото.

Представителите на материалистичните философски течения са били лишени от напътствието на откровението (*вахий*), пречистено от изопачаване, и поради това са разглеждали човека

само като биологично същество, пренебрегвайки духовната му същност. Така са станали причина за духовното и социалното „нешастие“ на милиони хора по света.

Едни от тях са извели на преден план икономическия възглед за света, опитвайки се чрез него да разяснят живота и събитията. В този смисъл и те са базирали възгледите си на една част, загърбвайки цялото. Когато разумът остане лишен от напътствието на откровението (*вахий*), равновесието на везните се нарушава. Какво става тогава? Онези, които гледат на живота единствено от икономическа гледна точка, не се интересуват от това дали печалбата е позволена (законна), или не. Други възприемат човека само като средство, което служи за да „върти“ колелото на икономиката, без да се замислят за онези, които остават премазани под тежестта му. Тези две групи се отричат взаимно и пропиляват енергията си в спора „на кого принадлежи собствеността?“.

Подобни системи, създадени от човешкия разум, са лишени от духовност, състрадание, милост, съвест и разбиране...

Ислямът разглежда материалните нужди като един от аспектите на реалността и му отдава необходимото значение. Регулирайки отношенията, възникващи във връзка с тази реалност в светли-

ната на откровението (*вахий*), ислямът известява хората за най-целесъобразния начин за постигане на спокойствие и благополучие, като им показва пътищата за позволена и законна печалба.

Ислямът ни известява, че абсолютното владение не принадлежи нито на индивида, нито на обществото, а единствено на Всевишния Аллах; хората упражняват временно право за ползване върху това владение. Ислямът ни известява, че земните блага си остават на земята, а човекът формира своя вечен живот според стореното в земното изпитание. Друг изключително важен момент, който за съжаление се пренебрегва е, че индивида в исляма е отговорен за обществото.

Пратеника на Аллах (с.а.в.) казва:

„Не е (истински) вярващ онзи, който си ляга сит, докато съседът му е гладен.“ (Хахим, II, 15)

„Не е от нас онзи, който не се безпокои с проблемите на вярващите.“ (Хахим, IV, 352; Хейсеми, I, 87)

Принципи като тези са ни завещани от пророците, за да осъществим социалната справедливост и взаимопомощ в най-съвършена степен. За това свидетелства факта, че в миналото е имало време, когато богатата били разпределяни с такава прециз-

ност, че не оставал нуждаещ се човек, на когото да бъде дадена задължителната милостиня (*зекят*).

В резултат на тази чувствителност в исляма е била създадена институцията на милостта „вакф“, която е предпазила от омраза и противопоставяне между различните социални слоеве в обществото, осигурявайки спокойствие и сигурност.

Ислямът е регулирал всички реалности в човешкия живот, в това число и икономическата, като средство за постигане на благополучие и в земния и в отвъдния свят на човека и обществото.

Следователно истините, които един вярващ може да приеме за „разумни“ са онези, които са в съответствие с Аллаховите повели, достатъчно необятни и дълбоки, за да отразяват и земния и отвъдния свят.

Затова вярващият никога не забравя Всевишния Създател, Който е създал всички творения, притежаващ съвършенство отвъд възприятията, споменава Го (*зикир*) мислено и чрез сърцето си. По този начин намира душевно спокойствие в надеждата, че ще се завърне при Него в отвъдния свят. Това е и причината ислямът да не одобрява идеи и действия, приемани за логични от философите рационалисти.

Така например не приема, че разум, който не се използва правилно и подтиква към отричане и невежество, води до подценяване на повелите, или одобрява неморалните действия може да се нарече рационален. Защото разумът е разум, когато прояви смирение пред абсолютната истина.

Великият поет **Фузули** изразява безсилието на разум, който не се смирява пред истините на Аллаховото напътствие по следния начин:

Искам от разума доказателство,

А той ми сочи заблуда...

„Искам разумът ми да ме напътства към правилното. Ала той прави точно обратното – насочва ме към заблуждение.“

Освен това известно е и че състоянието и поведението на човек се определя не само от разума. В живота си човек взема решения по-често воден от чувствата си, отколкото от разума. Затова за достигане до истина и добродетел е необходимо не само да възпитаеме разума - център на мислите, но и да усъвършенстваме центъра на чувствата – сърцето - в „атмосферата“ на Аллаховите истини. Това изисква духовно възпитание чрез пречистване на сърцето и душата от лошите постъпки и навици, както и насочване на чувствата, мислите и действията в посоката на Аллаховите истини.

В противен случай човек не може да избегне непредвидените беди от неусъвършенствените способности на разума и склонностите на сърцето: да пропилява живота си, приемайки нещастieto за благополучие; да се възприема за безгрешен, при положение че е „затънал до гуша“ в грешки; да извършва най-тежките престъпления без да чувства угризение на съвестта и разкаяние; да „затъва“ в злини и несправедливости, които разтърсват небесата и да бъде обречен на печално „заслепение“ на сърцето, считайки това състояние за нормално.

Нима може безумието да е разумно ?..

Историята познава много жестоки хора, които са смятали, че притежават възвишен разум и не са изпитвали и капка притеснение от извършваните жестокости. Защото са смятали гнета и злодеянията си за (!) най-разумните и велики деяния.

В периода преди исляма жителите на Мекка извеждали извън града новородените си дъщери, за да ги погребат живи сред безмълвните стенания, раздиращи майчините сърца. В робовладелския строй, господарите лишавали от живот робите си, без да изпитват угризения на съвестта или разкаяние. За тях разпореждането с предмет или човек било едно и също. Те приемали тази жестокост за свое „естествено право“.

Историята е записала имената на много владетели, които с нечувана жестокост са разширявали границите на владенията си. За съжаление човечеството и в близкото минало е преживяло не

по-малко ужасни сцени на масови унищожения. Макар извършителите да са приемали тези жестокости като „победа и завоевание“ и да са оправдавали действията си с идеи и идеологии, в крайна сметка те остават описани на кървавите страници на историята.

Тези хора може и да са притежавали ум и съобразителност, но са били лишени от напътствията на откровението (*вахий*). Затова не са възпитали сърцето и душата си, и са използвали всички тези възможности не в полза на хората, а за да вършат злини. Съвестта им се заслепила, чувствата на нежност и състрадание са останали подтиснати. Въпреки, че са извършвали жестокости, несъвместими с човешкото достойнство, техния разум е приемал това като нещо „естествено“ и „необходимо“.

Когато анализираме историята, виждаме че жестоките хора винаги са приемали постъпките си за правилни и са търсили вината в другите.

Умове, които са подвластни на земната алчност и себелюбие изпадат в такава заблуда, че не могат да видят собствените си слабости. Колкото и „гениален“ да е такъв разум не може да се спаси от затъване в грешки и жестокост.

Здравият разум...

Историята свидетелства как тези, които са останали „затворени“ в тесните граници на собствения си разум подобно **Фараона**, **Немрут** и др. чрез своите постъпки са предизвикали ненавистта на цялото човечество. За разлика от тях, приближените раби на Всевишния Аллах благодарение на силната си привързаност към откровението (*вахий*) са били удостоени със „здрав разум“ и божествения извор на приятелството. Така те и приживе и след смъртта си даряват на човечеството жадуваното спокойствие и нежност и остават завинаги негови приятели.

Действително, седем века след смъртта си **Мевляна Джелиледдин Руми** продължава да живее в сърцата. Безспорно сред творбите свързани с човешкия дух (*рух*), които привличат вниманието на хора от цял свят е творбата на **Мевляна** – „*Месневи*“. Както е известно в чест на 800 годиш-

нината от рождението на Мевляна Джелиледдин Руми ЮНЕСКО обяви 2007 г. за „Година на толерантността и обичта на Мевляна“.

Безспорно Мевляна е приет с одобрение от привържениците на хуманизма по света, защото в своите произведения изследва в дълбочина величини, с източник Свещения Коран и Сунната на Пророка, които извисяват човека като най-достойното създание.

Това означава, че напътственото писмо, което този приближен раб на Аллах е написал на човечеството векове назад, днес продължава да намира отзвук и да предизвиква вълнение в цял свят. „Месневи“ сякаш обръща огледало пред вътрешния свят на човека и така му помага да опознае себе си и да намери решение на проблемите си; насочва подтиснатия под материализма на съвременното духовен свят на човека в правилната посока в живота и го дарява с успокоение. Защото дори да се издигне до върха на материалното благополучие и да притежава несметни земни богатства, човек не може да запълни празнотата в душата си, ако тя е лишена от мъдростта.

Мевляна посочва мъдростите, които могат да отвеждат човека към истинското щастие така:

„Помни, че философските съждения породени от природата и въображението не са мъд-

рост, родена от благодатта на сиянието на Всевишния Аллах. Светската философия в теб увеличава предположенията и съмненията.

Не забравяй! Само мъдростта на вярата извисява човек над небесата, в отвъдното.

Жалко, че възгорделите се философи и учени на съвременето, сметнаха, че са по-достойни от предците си.

Научиха измами и се хвърлиха напред. Наскърбиха учените на Истината с анти-религиозните си съждения. Последваха небивалиците!

Те унищожиха „еликсира“ на истинската духовна полза: търпението (сабър), снизхождението и щедростта.“

Спокойствието на духа - смирение пред мъдростта...

√ **Философите**, са отстоявали твърдението, че истината може да бъде открита чрез ограничените способности на разума и чувствата, но този метод не е удовлетворил нито тях, нито останалите.

√ Изучаващите **науката „Келям“** (Ислямска теология и философия), са прилагали основните принципи на разума - анализ и сравнение в рамките на откровението (*вахий*). Тъй като и те са използвали разума като средство, са имали успех само в границата на неговите способности. По отношение на въпросите отвъд разума, обаче не са успели да намерят задоволителни за духа (*рух*) отговори.

√ Истински отдадените на Аллах (**суфи**), придържащи се към пътя, начертан от Свещения Коран и Сунната на Пророка, след достигане до границата на възможностите на разума са продъл-

жили да напредват чрез сърцето си разпервайки „крилете“ на смирението. В замяна на това са получавали дял от хоризонтите на **мъдростта** и са били удостоени с проявленията на познанието за Всевишния Аллах (*марифетуллах*). И човешкият дух може да постигне истинско спокойствие в степента на своите познания от мъдростта.

Хазрети Али (р.а.) изразява това по следния начин:

„Разведрявайте и отпочивайте душите си с мъдри слова и дела, защото както телата се уморяват и отслабват, така и душите се изтощават.“

„Предупреждавайте хората с мъдри слова провокиращи към размисъл, за да намерят покой сърцата им.“

Истинската **мъдрост** е проумяването на същността на материята и тайнството в явленията и събитията.

Мъдростта е да осъзнаеш безсилието на разума да разбере истината. Неразбираемостта за разума тайнство, може да бъде разгадано единствено чрез мъдростта. Истинското значение на Аллаховите проявления във Вселената може да бъде разбрано с мъдрия поглед.

Ако не бе **мъдростта**, тайните щяха да останат скрити, тогава сърцата щяха да бъдат лишени от благодатната атмосфера на прозрението. Нямахше да съществуват велики личности като **Мевляна, Абдулкадир Гейляни, Юнус Емре, Мухаммед Бахауддин, Азиз Махмуд Хюдаи** и още безброй приближени раби на Аллах, които да указват правилната посока на вярващите сърца.

„Изворът на мъдростта“ извира само в духовно пречистеното сърце, преминало през етапите на усъвършенстване. Вярващият пречиства сърцето си дотолкова, доколкото чрез благовъзпитанието на Всевишния Аллах и Неговия Пратеник (с.а.в.) освобождава духовния си мир от всичко останало, освен Създателя.

Крайната цел на всички науки е задълбочаване в мъдростта; разплитането на вечните загадки, които божие то изкуство представя в „изложбените зали“ на **Свещения Коран, Вселената и човека**; осъзнаване на проявленията на Аллаховото могъщество и величие, присъстващи във всяка частица.

Науката **медицина**, например, изучава изумителния порядък, който Всевишният Аллах е заложил в човешкия организъм. **Ботаниката** изследва божествените принципи, които Аллах е установил в растителния свят. Докато мъдростта се интересува от познанието за Създателя на закономерности-

те съществуващи във всички науки. Защото целта на науката не е „препълване“ на разума със знания, а осъзнаване посредством сърцето на тайните и мъдростите в източника на тези познания. А това е постижимо чрез проявлението на Аллаховото сияние в сърцето.

Всевишният Аллах повелява:

„Той дарява мъдростта комуто пожелае, а който е дарен с мъдростта, е дарен с голямо добро. Но само разумните се поучават.“ (Сура ел-Бакара, 2:269)

Мъдреците, отдадени на Аллах, са съживявали сърцата приживе с напътствията си, а след смъртта си, чрез произведенията, които са оставили, давайки най-задоволителните отговори на проблемите на човечеството.

Един от ислямските учени от миналия век **Мухаммед Хамидуллах** казва следното:

„Възпитан съм в духа на рационализма. Юридическата работа и правните изследвания са ме карали да отричам всичко, което не може да бъде обяснено и доказано правдоподобно. Изпълнявам религиозните си задължения (молитва намаз, говеене оруд и др.) воден от юридически, а не от суфистки мотиви. Казвам си:

«Аллах е моят Създател и аз Му принадлежа. Той ми повелява да извършвам тези неща. Тогава трябва да ги изпълнявам. Освен това правата и задълженията са взаимообвързани. Аллах ми повелява всичко това, за да се възползвам от тях. Тогава съм задължен да Му благодаря.»

*Когато имах възможността да живея в западните общества, в град като Париж, с изумление видях че, това което кара хората да повярват в Аллах, не са възгледите на учените по право, теология или философия, а хора като **Ибн Араби** и **Мевляна**, които искрено са се отдали на Аллах. Имам лични наблюдения в това отношение. Когато бях помолен да поясня един религиозен въпрос, моите отговори основаващи се на разумни доказателства не удовлетворяваха питащия, но резултатът от тасаввуфското обяснение не закъсняваше.*

След тези наблюдения започнах да проучвам произведения на тема „тасаввуф“. Това „отвори“ очите на сърцето ми. Проумях че, пътят на тасаввуфа от времето на Пророка (с.а.в.) и великите учени в исляма не минава през търсене на смисъл в думите, теориите и безцелни дела. Тасаввуфът е най-краткият път между човека и Аллах, преминаване на нива, развиване и усъвършенстване на личността (духовността).

Човек търси причините за задълженията, които са му възложени. В духовната сфера материалните обяснения ни отдалечават от целта. Единствено духовните разяснения удовлетворяват човека. “

Следователно най-задоволителните отговори, които търси човечеството произлизат от хоризонта на Аллаховата мъдрост, умствените разсъждения и сравнения, съчетани със словата на хората, отдали се на Аллах, които могат да отправят своя призив към сърцата.

Защото тези проникателни хора са „преводачите“ на разума, възпитан с откровението (*вахий*) и сърце, придобило благодат от атмосферата на близостта с Всевишния Аллах. Те отлично знаят, че разсъжденията на разум: основан на желанията на душата (*нефс*), обхванат от „заразата“ на високомерието и надменността и лишен от напътствията на пречистеното сърце, се отклоняват от истинската посока и цел и по примера на сатаната отвеждат човека към непокорство и заблуда. Затова **Хазрети Мевляна** казва:

„Ако сатаната (шейтан) притежаваше обич (тоест възвишеност на сърцето), колкото разум, нямаше да изпадне в днешното си положение на прокуден.“

Действително първото противопоставяне на разума се е осъществило срещу Всевишният Аллах, Който е сътворил и съживил този разум. Глупецът извършил това противопоставяне е не друг, а сатаната (Иблис).

Истинското умение и проява на интелигентност в човека е да се смири пред Всевишния Аллах, Който го е създал и да се опази от измамите на сатаната.

Хазрети Мевляна отхвърля всички съмнения и въпроси относно истината, които са отвъд границите на разума и изразява значението на отдадеността на сърцето на Аллах и Неговия Пратеник:

„Макар разума да се справя със земните дела, поради същността си, той е безсилен да достигане до истината и Аллаховото тайнство (марифетуллах). За това възвишено пътуване е необходимо средство. И то е сърцето, обичта и възторга.“

За да изрази това, че няма друг път за спасение от „задънените улици“ на разума, освен пречистване на душата (*нефс*) и сърцето, и смирение (отдаденост) и обич пред Аллаховите истини, **Мухаммед Икбал** разказва следната алегорична случка:

„Една нощ в библиотеката си чух молец да казва следното на една нощна пеперуда:

«—Настаних се в книгите на Ибн Сина (Авицена). Видях творбите на Фараби. Ала така и не разбрах философията на живота от тях. Нямам слънце, което да просвети дните ми...»

В отговор на воплите на молеца, нощната пеперуда му показва изгорелите си крила:

«—Виж!» каза тя. „От тази любов изгорих крилата си.” След което продължи:

„—Това, което прави живота по-въодушевен, са усилията и обичта; това, което понася живота във висините е любовта!..»

Тоест показвайки изгорените си крила нощната пеперуда каза:

«—Избави се от това да се погубиш в задънените улици на философията! Впрегни криле и се отпрати към океана на същността на обичта, възторга и благодатта на Месневи!..»

За да просветлим разума и сърцето си, трябва да се възползваме от сиянието на истината, проблясащо от Аллаховия извор; да се „завъртим“ около него с всеотдайна любов. Само така можем да се спасим от „задънените улици“ на разума и да постигнем щастие и спокойствие.

Хоризонта на човек, обединяващ правилната логика с вдъхновението, постигнато чрез усъвършенстване на разума и извисяване на сърцето, излиза от капана на преходните страсти и се открива за вечността.

Духовните криле на обичта...

Във всеки етап от своя живот, вярващият има нужда от прозрението на Аллаховата обич. В противен случай, преминаването от обвивката към същността, от формата към истината, от образа към душата е много трудно.

Един от учителите ни **Яман Деде** обичаше да казва:

„Силно вярвам в следното:

За да се извисиш са нужни две крила: «Обич и служене на Аллах (ибадет)». И обич без служене и служене без обич, са само едно крило.»

Както не може да се лети само с едно крило, така вярата и служенето (*ибадет*) трябва се изживеят с обич. Всички степени на служенето на Аллах трябва да бъдат осъзнати и осъществявани с обич. Само така може да се постигне усъвършенстване.

Сахабетата с искрена всеотдайност, преданост и без колебание са преодолявали съмненията и въпросите, които са възниквали в разума относно повелите на Пратеника на Аллах (с.а.в.) и са казвали: „**Чухме и се покорихме.**“

Когато Пратеника на Аллах (с.а.в.) питал:

„–Кой ще занесе това напътствено писмо на владетелите?“ ,

Сахабетата поемали този дълг от сърце с неповторимо желание и ентузиазъм, обич и смирение без да се замислят: *„Как ще измина толкова път? С какво ще се придвижва, ще имам ли достатъчно храна и вода? Как ще известя това послание?“*

Защото благодарение на пророческото благодарение тези проницателни хора са предпочели отвъдния свят пред земния. Така те са усъвършенствали разума си чрез Аллаховите истини, предпазвайки го от това да се превърне в средство за постигане само на преходните земни облаги. Те са отдали значение на вечния живот и са се подготвили за него чрез положителните качества на разума.

Сахабетата са живели в трудно материално положение, и въпреки това тези благородни вярващи са превърнали своето време в „**епоха на щастието**“ (*аср-ъ саадет*), полагайки основите

на неповторима цивилизация на добродетелта. Истина е, че: да постигнеш усъвършенстване чрез трудностите е едно, да бъдеш неспокоен – друго ...

Има хора, които макар да са подложени на изключителни трудности, запазват сърцата си спокойни. Други въпреки, че нямат значими материални проблеми и притеснения, затъват в душевно безпокойство и неудовлетворение, погубвайки се във „водовъртежите“ на потиснатостта, депресията и душевния мрак.

Когато погледнем обществото живяло в „епохата на щастието“ не можем да открием признаци на депресия във вярващите. В никой от хадисите или преданията не се споменава въпрос зададен от вярващ, свързан с психически страдания.

Това означава, че спокойствието, което идва от вярата, изживявана с обич и животът, изпълнен с искрено служене на Аллах, се превръщат в психологичен и душевен лек за вярващия. Вярата в отвъдния свят „минимизира“ значението на земните проблеми. Душевното спокойствие се постига чрез упование и търсене на убежище при най-великата Сила и целенасочено задълбочаване във вярата.

В Свещения Коран преселниците по пътя на Аллах (**мухаджир**) и местното население на Медина, което им помагало (**енсар**) са удостоени

с похвалата на Всевишния Аллах. Тяхната несравнима обич и отдаденост на вярата са посочени като образец на съвършеното служене на Аллах.

Разумът изпада във възхищение пред Мустафа!..

Човек често трябва да си прави равностетка за това, в каква степен може да се откаже от собствените си желания и стремежи, от земните изгоди на разума заради Аллах. Вземайки пример от пророците, посветили живота си на вярата в единобожието и техните искрени общности, всеки вярващ трябва да провери доколко може да „сломи идолите“ в себе си и да напредне по пътя на Аллах. Дали можем като сахабетата с възторг да приемем айетите и хадисите без колебание и без да ги подлагаме на съмнение в тесните граници на разума си да кажем **„Чухме и се покорихме“**. Да изразим своята отдаденост на делото на Пратеника на Аллах – Мухаммед Мустафа (с.а.в.) с думите на **Мевляна:**

„Разумът изпада във възхищение пред Хазрети Мустафа.“

Великият мислител и учен **Имам Газали** (рахметуллахи алейх) казва следното:

„Когато приключих с усиления труд, анализите и проучванията на философията осъзнах, че от гледна точка на моята цел и тази наука е недостатъчна. Разумът е неспособен сам да разбере всичко, не е в състояние да „повдигне завесата“ на всеки въпрос и да разкрие същността му.“

В едно свое произведение **Неджиб Фазъл Късакюрек** описва състоянието на Газали между разума и познанието по следния начин:

„Когато великият мислител, наричан Худжиджетул-ислям (доказателството на исляма), остави настрана науката и всички упражнения на мисълта и се отправи към истинското познание (марифет) каза:

«—Убедих се, че всичко се свежда до упование в духовната благодат на Пророка, останалото са небивалици, съмнения и въображения!.. Разумът е само граница!»

Този разум, който не е виждал подобна вселена, премахна всички въпроси и се отдаде на духовната благодат на Пророка и така откри безкрая.“

Не бива да забравяме, че ако човек допусне невежеството да отдаде значение единствено на

Разумът изпада във възхищение пред Мустафа!..

разума и да го идеализира като единствен и непогрешим „компас“ за намиране на истината, сам затваря „вратите“ на възприемане на духа и сърцето. Разум превърнал се в средство за забавление на душата (*нефс*) и „посмешище“ на сатаната, помрачава сърцето и „парализира“ духа (*рух*).

Огледало на истината...

Всеки човек трябва да се усъвършенства духовно. За да осъзнае своите недостатъци и да положи усилия за тяхното отстраняване той се нуждае от „огледало“ на истината, в което да види своето състояние.

Това своеобразно „огледало“ са Свещения Коран, Сунната на Пророка и завещаното от проницателните учени, изпълнени с богобоязливост (*таква*), следващи с преданост пътя на Пратеника на Аллах (с.а.в.). Без техните известия и напътствия човек не може сам да пречисти разума, душата (*нефс*) и сърцето си от духовните „болести“.

Колко мъдрост съдържат думите на **Мевляна**:

*„Опитният мъдрец, отваря водосток в
„лозията на душата“ и налива чиста вода, за да
пречисти нечистотиите там.*

Нима може калния поток да пречисти нечистотиите? Нима знанието на човек може да почисти духовната му мръсотия?

Как може човек сам да изчисти своето дере? Човешкото знание е полезно само след като получи благодат от познанието на Аллах...

Онзи, който съумява да види недостатъците си препуска с неудържима скорост към духовното усъвършенстване. А клетникът, който се смята за съвършен, заради това свое убеждение (породено от невежество и високомерие) не може да се извиси към Аллах.

О ти, който се смяташ за духовно усъвършенстван! Не може да има по ужасна духовна болест от това да смяташ себе си за духовно извисен!“

За да излезе от „задънените улици“ на разума човек се нуждае от благовъзпитанието на Свещения Коран и Сунната на Пророка; от хармонията между разума и сърцето и задълбочаване в Аллаховите и пророческите известия.

Резултата, който разума постига чрез разсъжденията върху **човека, Вселената и „огледалото“** на истините в тях - **Свещения Коран** е като непреработена руда, извадена от земните недра. Това,

което я превръща в полезен продукт, в скъпоценност е сърце, изпълнено с обич към вярата.

Сърцето е „центъра“ на чувствата. Когато бъде пречистено от всичко останало освен Аллах, то достига до такава духовна степен, в която развива способности като силна интуиция и вдъхновение. С тези качества вече лесно може да „съедини“ доказателствата, представени от разума и да достигне до истината, точно както частите от счупената ваза бъдат съединени и тя възстановява първоначалния си вид.

Действително Свещеният Коран е като „необятен океан“, в чиито дълбини човек може да се „гмурне“ толкова, колкото способностите на сърцето му позволяват. Който не умее да плува остава на брега, а опитният водолаз се гмурка в дълбините на морето, където пред погледа му се открива чудноват подводен свят, неизвестен за хората на брега. По същия начин тези, които са преминали в по-високи духовни степени чрез богобоязливостта (*таква*), намират в Свещения Коран безброй проявления на мъдростта и поемат от неговата благодат. Както, когато човек гледа в дълбок кладенец му се завива свят, така осезанията на сърцето, задълбочило се в истините на Корана се „откриват“ към вечността, превръщайки човека в пътешественик в „долините на удивлението“ и

насърчайвайки го да вземе дял от познанието за Аллах (*марифетуллах*).

Накратко най-съвършеният начин за достигане до истина и добродетел изисква разума да бъде възпитан с откровението (*вахий*). Когато разума достигне границите на възможностите си, безсилието му следва да се компенсира от сърце, постигнало духовна зрялост и отдаденост. Само чрез разум, без духовен живот и духовни усещания, не може да се осъществи преминаването в „света на безкрайните истини“.

Неджип Фазъл посочва функциите на разума и сърцето в осъзнаването на истината по следния начин:

„Разумът следва чувството на прозрение подобно работник, понесъл на гръб измервателните си уреди. Чувството идва преди мисълта, след неговото идване, разума започва да измерва. Ние възприемаме всичко спонтанно (в един миг). Това става чрез интуицията, а не чрез разума. Със сърцето, тоест с духа (рух)... Разума следва духа и измерва (преценява) със своите „мерки, теглилки“ и сравнения.“

Някои философи след като осъзнават, че разума сам по себе си е безсилен, се насочват да търсят други средства за откриване на истината. Много от тях са се насочили към сферата на чувствата, про-

зренията и ирационалността. Един от тези учени е френският мислител Анри Бергсон. Той подлага на критика възгледите на философите рационалисти и защитава метода на ирационалната интуиция като средство за откриване на истината. Тези идеи оказват влияние върху изкуството и философските течения на своето време, ала не успяват да дадат отговор на основните въпроси за реалността, вълнуващи човека.

Както търсенето на истината само чрез разума, така и вдъхновенията и откритията, в резултат на интуитивните методи носят една и съща опасност когато игнорират откровението (*вахий*). А именно, че човек не може да разграничи дали полученото вдъхновение и откритие е от Всевишния Аллах или от заблудите на сатаната.

Затова **Имам Раббани** (рахм. а.) е отправил следното предупреждение:

„Пътя на смирението и старанието е като пътя на разсъжденията. Както разум и мисли лишени от пророческо напътствие не могат да ни помогнат да намерим истината, така смирение и усилия, лишени от напътствие не могат да ни отведат до Аллах. Пророците са получавали повереното знание от Всевишния Аллах посредством чисти ангели, затова тяхното познание е опазено от намесата на сатаната. Защото Всевишният

Аллах е подкрепил Своите пророци срещу сатаната чрез повелята:

«Над Моите раби нямаш власт...» (Сура ел-Хиджр, 15:42) (Мектубат, том III, 23-ти Мектуб)

Обективен поглед...

Мевляна отговаря с духовитост на онези, които отричат разсъждението (*тефеккюр*) като метод за откриване на истината:

„Ако обонянieto ти не може да улови благоуханието, не търси кусури в розата.“

Тоест той казва „Ако не можеш да навлезеш в атмосферата на размисъл на Свещения Коран, изпълнена с необятна мъдрост и истина, не изпадай в невежеството да приписваш вината на него, търси причината в себе си!“

Лесно е да напътиш този, който осъзнава своето незнание. Трудното е да напътиш онзи, който смята, че знае всичко.

Всевишният Аллах посочва следния пример за състоянието на онези, които „опиянени“ от високомерието на своето знание са изпаднали в нравствено и морално невежество:

„...приличат на магаре, носещо книги...”

(Сура ел-Джума, 62:5)

За да отговори адекватно на променящите се нужди на човечеството, ислямът дава свобода на практиките и намирането на доказателства в областта на рационалните и второстепенни източници, но без да се излиза от рамките на Свещения Коран и Сунната на Пророка. С това правомощие разполагат само религиозните учени на най-високо ниво. Наред с това по отношение на въпросите, уредени с повелителни норми, хората нямат право да създават различни практики. Така например в областта на наследственото право съществуват категорични повели, които не могат да се изменят с мотив за по-съвременен подход.

Повелите и забраните в исляма са определени според специфичната човешка природа, която не се променя. Тези повели притежават съвършенството да покрият разнородните нужди на човечеството в пространство и време от „епохата на щастието“ до Деня на възкресението.

За това повелите на Свещения Коран никога не остаряват и не загубват своето значение, а запазват съвършенството да посрещнат човешките потребности по най-хубавия начин. В този смисъл, класифицирането на част от повелите на Свещения Коран като „исторически“ тоест присъщи за

определено време и място, е израз на невежество, което отвежда човек към отричане.

Защото, когато същността на обществата се е променяла във времето, Всевишният Аллах е изпращал Своите пророци с повели съдържащи нови правила за поведение, но запазвайки принципите на единобожието. Пратеника на Аллах (с.а.в.) е пророк на съвремието. След него няма да бъде изпратен друг. Затова донесените от него повели са в състояние да задоволят всички нужди на човечеството до Деня на възкресението.

Разсъждения в противоположна посока са поразително заблуждение защото са равностилни на приписване на (!) „безсилие“ на Всевишният Аллах, Който знае всичко, което се е случило и ще се случи чрез Своето необятно познание и Който е сътворил човешкото същество и следователно го познава по-добре дори от него самия. Това е невежеството на Иблис, който дръзнал да се противопостави на Своя Сътворител - Всевишния Аллах.

Оспорването на повелите на Аллах чрез разума, който е дар от Него е изпадане в абсурдна ситуация. Следващият аят ни припомня това:

“Кажете: “Нима Аллах известява вас за вашата религия, след като Аллах знае всичко на небесата и всичко на земята. Аллах всяко нещо знае.” (Сура ел-Худжурат, 49:16)

„...Нима вярвате в част от Писанието, а в друга не вярвате? За онези от вас, които вършат това, няма друго възмездие освен позор в земния живот, а в Деня на възкресението ще бъдат подложени на най-суровото мъчение. Аллах не подминава вашите дела.“ (Сура ел-Бакара, 2:85)

Пратеника на Аллах (салляллаху алейхи ве селлем) ни известява:

„Свещеният Коран е Аллахово слово, което спасява човек от измамите и раздора, които ще възникнат. В него са вестите за отминалите, положението на онези след вас, повелите относно събитията, които ще се случат между хората. Той разграничава истината от заблудата, това не са празни слова. Аллах погубва онези, които го пренебрегват и оставя в заблуда търсещите напътствие извън него...“ (Тирмизи, Федаилу’л-Куран, 14/2906; Дарими, Федаилу’л-Куран, 1)

Безспорно невежеството, породено от липсата на правилни и задълбочени разсъждения над възвишения смисъл на Свещения Коран, неговото тълкуване и хадисите на Пророка (с.а.в.) внася смут в религиозната сфера.

Ако злонамерените хора разсъждаваха обективно върху Свещения Коран и хадисите, щяха да разберат, че положението въобще не е така,

както те го представят. На 137 различни места в Свещения Коран Всевишния Аллах ни приканва към размисъл върху Аллаховите мъдрости и истини. Наред с това разсъжденията на разум, лишен от откровението (*вахий*), не могат да достигнат хоризонта, който Свещения Коран разтваря пред човека.

Учените, които искат да напътстват човечеството трябва да се задълбочат в размисъл (*тефекюр*), да усвоят методите на рационалния анализ и сравнение, науки като логика, етика, математика, политология, социология и психология.

Опитният водолаз може смело да плува в дълбоките води и да се наслаждава на изумителните гледки. Вярващият може да опознава различни възгледи и култури, докато „статичният крак на пергела“ се крепи на повелите и забраните на Аллах. Гмурването в дълбоките води е опасно за онзи, който не умее да плува. Човек, който не е усвоил правилно „културата“ на Свещения Коран и Сунната на Пророка, лесно може да се подведе и да приеме заблудата за истина или най-малкото да изпита възхищение към нея.

Имам Газали отправя следните предупреждения във връзка с това:

„Разумният първо опознава истината; след това се вслушва в словата. Ако са верни, ги приема, без да прави разлика дали изричащият ги е привърженик на правдата или на заблудата. Нещо повече, стреми се да отдели истината, смесена със заблудата в думите на отклонените от правия път. Защото знае, че златото е смесено с пръстта.

Опитния златар може да разграничи златните монети от фалишивите в торбата на измамника. От търговията с него, загуба понася не опитния златар, а невежият...“

Както се разбира философските твърдения често са смесени с истината. Поради това недостатъчно подготвените с познания за исляма и богобоязливост (*таква*), лесно могат да объркат истината и заблудата и да изпаднат в грешки и по отношение на вярата.

Това, че заблужденията са в малка или частична степен не променя нищо и не е извинителна причина. Защото те могат да доведат до съмнения и колебания относно Аллахови повели свързани с вярата, а това е достатъчна вреда за човек.

Вярата не допуска разделение и не може да бъде разделена на части; тя е приета само тогава, когато е цялостна и единна. Няма разлика между цялостното отричане на Корана и отхвърлянето на

една негова повеля. Положението, в което изпада човек и в двата случая е едно и също - (да опази Аллах) изгубва вярата си.

Затова вярващите, които не са достатъчно опитни да разграничат истината от заблудата следва да не се задълбочават в подвеждащи съждения.

Една от грешките, които се допускат от съвременните философи са опитите размисъла (*тефеккюр*) в исляма да бъде поставен на философска основа. Това е стремежът с умисъл или от невежество, преданията да бъдат омаловажени и поставени на заден план.

Ислямът не се нуждае от актуализиране с човешки системи или съвременни течения, нито от синтез с други ценностни системи. Констатирането на подобна „необходимост“ се дължи на непознаване и непризнаване величието на исляма. Защото ислямът отвежда към правия път и притежава най-съвършената визия за света. Когато в живота на обществата вярата е била прилагана без изопачаване, тя винаги се е превръщала в източник на благополучие.

Нима може да се твърди, че пеейки славят подражава на грачещия гарван, и че без него не би запазил способността си да чурулика?

Когато разумният човек отправи обективен поглед, избавен от негативните нагласи и преубежденията към същността на исляма, осъзнава, че това е религия на мира и добродетелта, която в никакъв случай не може да бъде причина за злина и насилие. Двайсет и три годишният пророчески живот на **Пратеника на Аллах** (с.а.в.) свидетелства за неимоверните усилия, които е полагал за установяване на справедливостта и премахване на всички жестокости, извършвани както към хората, така и към животните и природата. Последният пророк е бил най-благородният защитник на правата на онеправданите и е призовавал човечеството към справедливост, ред и законност.

Преди да бъде оповестена „Декларацията за правата на човека“ един от създателите, френският философ Лафайет, проучва всички правни системи и когато узнава за съвършенството на ислямското право прави следното признание:

„О Мухаммед! Никой след теб не може да достигне твоето ниво в осъществяване на справедливостта!..“

Действително, когато надвиснал „мрак“ над човечността и добродетелта, и безверието и покварата обгърнали света, изпращането на последния Пророк (с.а.в.) донесло щастие в „епохата на невежеството“.

В онази епоха царяла ужасяваща жестокост, с която бащите погребвали живи под пясъците женските си рожби, а племена и родове се погубвали с вражда. С напътствията и известията на Пророка на милостта, пустинята се превърнала в сияйна „градина на цивилизацията“. Пресъхнали „блатата“ на раздора и кръвните вражди. Възцарила се атмосфера на спокойствие, благоденствие и обич. Изградена била **„цивилизацията на добродетелта“**, която и до днес буди възхищение.

Ислямът е напътствена светлина извисяваща обществата, които се привързват с искреност към нея до най-високите върхове на добродетелта, превръщайки земния живот в „рай на спокойствието“.

Достойното осъзнаване на величието на исляма, придържането към него и представянето му чрез благородно поведение е приоритетна отговорност на всеки ярващ.

Всевишният Аллах ни повелява да отправяме следната молба (*дуа*) към Него във всяка част (*рекят*) от молитвата (*намаз*):

„Насочи ни по правия път.“ (Сура ел-Фатиха, 1:6)

Чрез обръщението към Пророка (с.а.в.) Аллах ни известява смисъла, който се съдържа в понятието „правия път“:

„[О, Мухаммед] ти наистина си от пратениците по правия път.“ (Сура Йа Син, 36:3-4)

Следователно всеки вярващ, който желае да достигне до правия път, от който Всевишния Аллах е доволен, трябва да опознае отблизо Пророка (с.а.в.) и да следва неговия сияен път.

Един от основните източници на познание за вярващите е Свещения Коран, а другият - живота на Пратеника на Аллах (с.а.в.), който е най-прекрасния образец за подражание (*усве-и хасене*). Всевишният Аллах е известил Своите повели в съкратена форма в Корана, разяснението, изпълнението и прилагането на практика е показал чрез примерния живот на Пророка (с.а.в.). Затова е повелил следното:

„Който се покорява на Пратеника, вече се е покорил на Аллах...“ (Сура ен-Ниса, 4:80)

В друг аяет се повелява следното за Пророка:

„Ти наистина имаш велик нрав.“ (Сура ел-Калем, 68:4)

Следователно онези, които търсят най-съвършения нрав, следва да вземат за пример нрава на Пратеника на Аллах (с.а.в.). Всички произведения в исляма написани и съхранявани в библиотеките в продължение на 1400 години са били създадени за да разяснят една книга и една личност - Све-

щения Коран и живият пример за него - **Пророка Мухаммед** (с.а.в.), изпратен като „дар“ за човечеството.

В следния аyet се повелява:

„Спусна го довереният Дух [Джибрил] в твоето сърце, за да бъдеш от предупредителите на ясен арабски език.“ (Сура еш-Шуара, 26:193-195)

Който иска да разбере подобаващо Свещения Коран, трябва да се запознае с духовността на Пратеника на Аллах (с.а.в.). Защото неговият 23 годишен пророчески живот е със стойността на тълкувание/разяснение на Корана. Тайните и мъдростите на Корана могат да бъдат разбрани само с дял от духовността на Пророка (с.а.в.).

Опознаването на Пророка (с.а.в.) е най-важната част (стъпка) от служенето на Аллах. Без да го разберем, опознаем и последваме, без да получим дял от неговата душевна чувствителност не можем да постигнем съвършена вяра, да осъзнаем Свещения Коран и да служим на Аллах пълноценно...

Докато живота на Пророка (с.а.в.) не бъде изучен подобаващо, нито една от ислямските науки (тълкуване, хадис, ислямско право и нравственост) не може да бъде усвоена правилно. За да бъде разбран правилно ислямът,

най-голямо значение трябва да се отдаде на изучаването на Живота на Пророка Сьер.

Всевишният Аллах често дава примери в Свещения Коран за отличителните качества на Своите пророци. Известявайки ни за решенията, които те са намирали за проблемите в своите общности, Той иска от нас да ги анализираме, разсъждаваме и да вземем пример. В тази връзка наред с История на религиите, полезно би било изучаването и на „История на пророците в светлината на Свещения Коран“.

Студентите, които желаят на усвоят науките в исляма първо трябва да заздравят основите на вярата в хоризонтите на размисъл (*тефеккюр*), които Свещения Коран и Сунната на Пророка разтварят за човека. Когато вярата, чиито корени не са се захванали достатъчно здраво в сърцата, остане далеч от размисъла над Корана, тя отслабва и бива „отвяна“ при първия полъх на вятъра.

Нека Всевишният Аллах ни отреди да осъзнаем подобаващо значението на Свещения Коран и Сунната на Пророка, да вникнем с разума и сърцата си в размисъла на тези два извора и да получим дял от божествените мъдрости.

Нека дари всички нас с чувствителност, която да вижда проявленията на Аллаховото

могъщество и величие, проявяващи се в Свещения Коран, Вселената и човека.

Нека ни удостои със здрав разум и пречистено сърце, с които да достигнем от произведението към Твореца, от изкуството към Създателя, получавайки дял от повелята „Чети [о, Мухаммед] в името на твоя Господ, Който сътвори...“

Амин!..

Речник

айет – знамение от Свещения Коран

„Аср-ъ Саадет“ – „Епохата на щастието“ времето, в което е живял Пророка Мухаммед (с.а.в.)

ахирет – отвъдното, животът след смъртта

вакъф – недвижим имот или движимо имущество, дарено от физическо лице или организация за религиозни, обществено полезни (благотворителни) цели

енсар – общността от вярващи населяващи *Медина*, които помогнали на вярващите, преселили се по пътя на Аллах от *Мекка*, мединските Сподвижници на Пророка Мухаммед (с.а.с.)

Ехли Суннет – следващите пътя на Пророка Мухаммед (с.а.в.)

ибадет – служене на Всевишния Аллах

илми ледюн – знанието на Аллах за неведомото

Марифетуллах – познание за Всевишния Аллах; познанието за съществуването и единството на

Аллах. В тасаввуфа (*суфизма*) се използва и съкратената форма „*марифет*” със същото значение.

Месневи – произведение на Мевляна Джелиледдин Руми

мухаджир – преселници по пътя на Аллах

намаз – молитва, която се извършва чрез определени действия и в определено време. Задължителните молитви в исляма са: петкратната молитва през деня (т. е. сутрешна, обедна, следобедна, вечерна и нощна молитва); петъчната молитва, която се извършва веднъж в седмицата; и двете празнични молитви в първите дни на – Рамазан и Курбан Байрам, които се извършват веднъж годишно.

(р.а.) радияллаху анх – Аллах да е доволен от него

(рахм. а.) рахметуллахи алейх – Аллах да се смили над него

садака-и джарие – несекваща милостиня. Благодарение, за което човек получава постоянна награда. /Когато настъпи смъртта на човек, неговата книга на делата се затваря. Той не е в състояние да извършва повече праведни дела освен, ако не е извършил благородно дело като построяване на джамия, училище, кухня за бедните, болница, чешма, път, засаждане на дървета, или е написал полезна книга, или е оставил след себе си добродетелно дете, което върши праведни дела.

Когато хора и/или животни се възползват от това, което починалият е оставил след себе си, в книгата на делата му продължават да се записват добрини. Така човек получава награда (*севан*) и след своята смърт./

с.а.с. / с.а.в. (салляллаху алейхи ве селлем) – Аллах да го благослови и с мир да го дари! Използва се за благословен поздрав към Пророка Мухаммед (с.а.с.) след споменаване на името му

сиер/сийер – наука, на която предмет на изследване е живота на Пророка (с.а.в.)

Сахабе – Сподвижниците на Пророка Мухаммед (с.а.с.)

Сунна – (Сюннет-и Сение) Сунната на Пророка (с.а.с.) – неговите слова, постъпки и препоръки

Сура – глава от Свещения Коран

суфи – човек отдаден на Аллах и пречистващ сърцето си заради Него

таква – богобоязливост

тасаввув (суфизъм) – път за духовно пречистване и извисяване на вяравация

хадис – изказване на Пророка Мухаммед (с.а.с.) съобщение за неговите думи или постъпки

Хазрети – уважително обръщение

„Усве и хасене“ – най-прекрасния образец за подражание (използва се за Пратеника на Аллах /с.а.в./, виж Сура „ел-Ахзаб“ 33:21)

Съдържание

Предговор	7
Разумът и философията през погледа на исляма	15
Капка от океана.....	19
Аллаховите тайни, пред които разумът остава безсилен.....	21
Прецизната везна.....	26
Лек за спокойствие: Доволство и старание.....	28
За какво служи разума, след като кораба напусне пристанището?.....	34
Необходимостта от реално приложим критерий	39
Ако разумът бе достатъчен.....	44
Ако пътят на разума е един	50
„Символът на колебанието“ - Позитивизъм.....	53
Разумът - „нож“ с две остриета	60
„Засенчване“ на разума	62
Нима може безумието да е разумно ?.....	69
Здравият разум.....	71
Спокойствието на духа - смирение пред мъдростта... ..	74
Духовните криле на обичта... ..	83
Разумът изпада във възхищение пред Мустафа!.. ..	87
Огледало на истината... ..	90
Обективен поглед... ..	96
Речник	109
Съдържание	112

